

Szabó Ferenc SJ

Petrás Éva

Álarcok mögött – Nagy Töhötöm életei
(ÁBTL – KRONOSZ, Budapest–Pécs, 2019)

Dr. Petrás Éva történész új könyvét Nagy Töhötöm (1908–1979) jezsuita szerzetes életéről, egyházpolitikai szerepjátszásáról, alakváltozásairól szakszerűen bemutatta Bánkuti Gábor történész 2019. november 21-én az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL). Megismételte Petrás Éva kifejezett szándékát: a szerző részrehajlás nélkül kívánta ismertetni ezt az ellentmondásokkal teli, kalandos életutat, ezt a „félelmetes labirintust”; nyitva hagyta és az olvasóra bízta a választ arra a kérdésre: *Ki is volt igazában Nagy Töhötöm?*

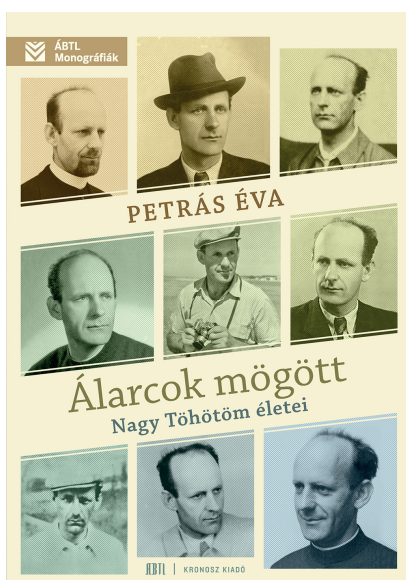
Petrás Éva maga így mutatja be monográfiáját könyve hátsó borítóján:

„Ki volt Nagy Töhötöm? A múlt század egyik legsikeresebb katolikus mozgalmának jezsuita irányítója? Egyházi diplomata, aki 1945–1946-ban határokon átszökve vitt és hozott híreket Róma és Magyarország, a Vatikán, a szovjetek és a magyar katolikus egyház között? Vagy egy Alejandro Nagy Varga nevű argentinai magyar szabadkőműves, aki részt vett a Buenos Aires-i nyomortelepek felmérésében és a dél-amerikai egyház szociális missziójában? Netán írói babérokra törő, küldetéses ember, aki *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvével megpróbált közvetíteni a katolikus egyház és a szabadkőművesség között? Esetleg a kommunista magyar állambiztonság „Kőműves Sándor” és „Franz Kirchenbauer” fedőnéven tevékenykedő ügynöke, aki 1979-ben bekövetkezett haláláig baloldali elkötelezettségét bizonygatta tartótisztjeinek? Vagy valaki más volt, esetleg mindez egyszerre? Kötetünk először tesz kísérletet Nagy Töhötöm fordulatokban és hajtűkanyarokban gazdag élettörténetének elbeszélésére. E kivételes életút egységét nem a címszereplő személyiségének állandósága, önazonossága adja, hanem paradox módon a változás állandósága. Egyén és történelem viszonyában így lesz a nagy alakváltó, Nagy Töhötöm a 20. század jellegzetes képviselője.”

Ezután a szerző idézi még Nagy Töhötöm Sándor önjellemzését:

„Olyan voltam, mint egy folyó: indul egyedül és összefolyik egy másikkal, sőt egy harmadik is beleömlik, és így mennek együtt tovább, mindig dúsabban, bővebben, nagyobb hömpölygéssel, szélesebb partok között. Mindvégig jezsuita maradtam, de közben belülről, sőt önmagamba befogadva és személyesen átélve megtapasztaltam a szabadkőműveseket és a kommunistákat. Átvonultak rajtam és bennem, s közben figyeltem, szívtam be mindkettőből azt, ami igaz, ami örök és ami jó. És sokat találtam ilyen pozitívumot! Sokkal többet, mint a nagy vállalkozás alapján csak sejtettem volna is.”

Személyes széljegyzeteim

A könyvbemutató után nagy érdeklődéssel és élvezettel olvastam ezt a kitűnő monográfiát. *Most nem recenziót írok.* Hivatkozom a szerzőre: Nagy Töhötöm jezsuita, szabadkőműves, kommunista személye és élete más jelent a személyes ismerős, a rendtárs számára, mint a tárgyilagosságra törekvő történész számára. Mint Nagy Töhötöm és Kerkai Jenő jezsuiták rendtársa rokonszenvvel figyeltem törekvésüket, ismertetem szociális apostolságukat, amely a két háború között bontakozott ki XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű enciklikája szellemében, Prohászka Ottokár forradalmi programja és kezdeményezései nyomán. Majd új lendületet vett az új idők jeleire figyelő II. Vatikáni zsinat pápáinak – XXIII. János (*Pacem in terris*) és VI. Pál (*Populorum progressio*)– szociális tanítása szellemében.¹

Most tehát *személyes széljegyzetek* következnek. Mert Töhötöm jezsuita szerzetes rendtársam volt, 1966-os hazatérése után személyesen is találkoztam vele, a könyvben szereplő jezsuiták jórészét személyesen ismertem. Mivel Töhötöm (fiatalabb) kortársa vagyok, figyelhettem kalandos történetét és alakváltozásait, amikor magam is átéltem a 20. század második felének eseményeit: itthon a kommunista diktatúra berendezkedését 1945 után, a szerzetesek szétszórását és üldözését. Megjegyzem – zalai születésű lévén – még gimnazistaként megismertem Mindszenty József zalai apostoli munkásságát, majd a bíboros egész országot megmozdító beszédeit a Boldogasszony Éve során, utána a Rákosi által ellene megszervezett koncepciós pert, 1956 után pedig külföldön követtem a II. Vatikáni zsinattal elindult egyházi megújulást, az egyház dialóguskeresését és a válságot is,

¹ Vö. Szabó Ferenc SJ, *Prohászka Ottokár időszerűsége*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2006.

amelybe sok rendtárssal együtt – különböző okokból – Töhötöm is belesodródott. 1967–1992 között pedig a Vatikáni Rádiónál közelről figyelhettem az *Ostpolitikot*, a Vatikán keleti politikáját,² amelynek távlatába beilleszthető Nagy Töhötöm jezsuita ügynöki tevékenysége is.

Nagy Töhötöm lelki válsága, küzdelme a hitetlenség kísértéseivel

Petrás Éva könyve I. fejezetében vázolja Nagy Töhötöm gyermekkorát, jezsuita hivatása indulását és kiképzését, érzékelteti a szabadkőművessé, majd kommunistává lett jezsuita egész életére kiható és *meg-megisméltlődő lelki válságát*. Különösen is erős volt Töhötöm kétkedése jezsuita hivatásában 1937-es pappá szentelése előtt, ami szerintem világosan *a hit válságával függött össze*. Petrás Éva könyve 26–27. oldalán idéz Nagy Töhötöm naplójegyzeteiből,³ majd *meglepően* a következőt állítja: „*Nem hitkételyek gyötörték, kétségei önmagára vonatkoztak.*” Paradox ez a kijelentés, hiszen mindaz, amit a naplóból a továbbiakban idéz, *a hit válságára* vonatkozik. A személyes Istent megvalló, „természetfeletti” hit, amely egyszerre kegyelmi adomány és a személy szabad elkötelezettsége, elválaszthatatlan a személy önazonosságától. Az igaz istenhit nem tárgy, „felépítmény”, amely hozzáadatik és elválasztható a személy legbensőbb magjától, hanem élő kapcsolat az élő Istennel az imában és a szeretet tetteiben.

Idézem Petrás Éva szövegét:

„Nem hitkételyek gyötörték, kétségei önmagára vonatkoztak. Írásaiban, fennmaradt naplórészleteiben megörökítette imaélete hullámzásait: hol intellektuális feszítettséggel racionalizálta problémáit, hol impulzív kitörésekkel magát »arcátlan tolakodónak« stilizálva mindenek dacára kereste helyét Isten terveiben: »néha már nem is zörgetek az ég kapuján, hanem dörömbölök. Rázom a kilincset. Hisz az Úr Jézus mondta, hogy a mennyországot az erőszakosok ragadják magukhoz. (...) S

² Lásd Szabó Ferenc SJ, *A Vatikán keleti politikája közelről, Az Ostpolitik színe és visszaja*, JTMR–L’Harmattan, Budapest, 2012; Szabó Ferenc SJ, *Világító emberek – időszerű művek*, JTMR–Távlatok, Budapest, 2018.

³ Hivatkozások: Petrás+oldalszám. Nagy Töhötöm, *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Universum Kiadó, Szeged, 1990 = NT 1990 (Első kiadása: Buenos Aires, 1965). – *Naplók és levelezés, Részletek Nagy Töhötöm Fiatalkori naplójából(1937–1940)*Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Keresztes András, Budapest, 2019. –A Magyar Elektronikus Könyvtár URL-címe: <http://mek.oszk.hu/>. Nagy Töhötömnek az Előszóban említett valamennyi írása megtalálható a MEK állományában is. – Nagy Töhötöm, *Napló 1945–46*, kapcsolódó dokumentumokkal. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta Keresztes András, Budapest. – *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969)*. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Keresztes András, Budapest. – *Az egyszerűség kedvéért csak a Napló vagy a Levél dátumát idézem.*

mi őszintébb dolog ezen a világon, mint az, hogy a kegyelem utáni éhségünkben valósággal arcátlan tolakodókká leszünk? Ez a dörömbölés teóriája.«” – Majd Petrás így folytatja: „Sokszor azonban elhagyatottnak érezte magát: »ismét többször felbukkant előttem a lelki üresség érzete. Nem élek olyan kegyelem-tudattal, mint amilyent az Isten-fiúság megkövetel. Rettentő dolog ez az üres élet!...«” (1937. január 13).⁴

Előveszem a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvet, amelynek első magyar kiadását 1968-ban Rómában olvastam; most az 1990-es hazai kiadás 41–55. oldalára hivatkozom, amely a *hit-válság döbbenetes leírása*, egészen misztikusokat idéző „sötét éjszakáig”.⁵ Így kezdi: „Amiket most itt idézek, pappá szentelésem előtt fél évvel írtam le. Egy mély dezolációból [vigasztalanságból] igyekeztem kivergődni. „Egykori naplófeljegyzéseket másolt át könyvébe: hiába imádkozik, kiáltoz a néma Istenhez, Isten hallgat, nem kap Tőle választ. „*Ilyenkor látom, hogy hit kell ide, óriási hit és még annál is nagyobb. Lemorzsolni így egy életet!*” „Szinte fuldokolva kapkodom az alázatos, megnyugtató hit után. Adj hitet, Istenem!” A hosszú idézetek a naplójegyzetektől világosan jelzik, hogy a fiatal jezsuita ismeri, és részben „gyakorolja” is a rendalapító Szent Ignácnak a *Lelki gyakorlatok* könyvében leírt szabályait a szellemek megkülönböztetéséről, amelyek Ignác tapasztalatai alapján arra adnak eligazítást, milyen legyen a gyakorlatozó magatartása a dezoláció (vigasztalanság, kísértések) és a konzoláció (kegyelmi vigasztalás, öröm) váltakozása idején. A könyvbe átvett jegyzetekben a fiatal jezsuita megpróbálja leírni, érzékeltetni az átélt teljes sötétséget (50–51): „*Fény tehát csak felülről, azaz kívülről jöhetett volna, vagyis kegyelmi úton. Itt pedig nem jött semmi, tudniillik nem jött olyan kegyelem, amely az értelmet külön megvilágította volna. Más szóval természetfölötti fogalmakat közölt volna. (...) Igen, a hit sötét, egészen sötét, csak állít, nem bizonyít. (...) Megtapasztaltam az Istent... a sötétben; értelmi működés, teremtő, alkotó működés nélkül, pusztán passzívan, a hit által. És ez kimondhatatlanul megnyugtató és vigasztaló volt.*” (Kiemelés tőlem – Sz. F.)

A fiatal jezsuita elméletileg ismeri a természetfeletti hitaktusra vonatkozó kegyelem-teológiát, de a racionális ismeret nem elégséges, az akarat („szív”) teljes elkötelezettsége szükséges, ehhez pedig az alázatos megnyílás a Szentlélek ajándékának.

A *Jezsuiták és szabadkőművesek* most idézett oldalaira utaltam, amikor 1969-ben Rómában, a jezsuita Kúrián először találkoztam Töhötömmel. Ő akart találkozni velem, mert akkor már hazai „küldetésben” járt – a Titkosszolgálat

⁴ Petrás idéz még egy másik levelet 1948. július 7-ről: Nagyon komolyan foglalkozott a jezsuita rend elhagyásával.

⁵ Lisieux-i Szent Teréz kármelita rövid élete végén rettenetes hit-ellenes kísértéseket élt át: a túlvilági élet tagadása, a megsemmisülés kísértése gyötörte. De hinni akart, és ezért imádkozott. Sorsközösséget vállalt a hitetlenekkel.

megbízásából. (Én akkor a Vatikáni Rádiónál dolgoztam, Töhötöm pedig különböző utakat keresett a Vatikánhoz, részben a jezsuiták kapcsolatai révén, amint ez Petrás könyvéből világosan kiderül.) Töhi könyvét már találkozásunk előtt elolvastam. A *Jezsuiták és szabaddkőművesek* című „vallomását” a zsinati dialógust hirdető VI. Pál pápának ajánlotta. Olvastam már Nyisztor Zoltán és P. Varga László SJ kritikáját⁶ is, akik Budapesten személyesen ismerték Töhötömöt.

Első megjegyzésem tehát éppen könyve előbb idézett szakaszára vonatkozott: „Kedves Töhi, nagy érdeklődéssel olvastam könyvedet; amit átmásoltál korábbi naplódoból hit-ellenes kísértéseidről, vívódásaidról, *hitelesnek tűnik!*” – „*Csak az hiteles?*” – jött a válaszkérdés. – Én: „Hát egyesek, akik közelebről ismerik a Veled kapcsolatos történeteket, pl. P. Varga László, már megkérdőjelezték egyes állításaidat, leírásaidat, pl. »diplomáciai« futárságodat Budapest és a Vatikán között Mindszenty bíborosi kinevezése ügyében. Különbőn úgy mutatod be Jézus Társaságát– dicsérve szabályzatát, vasfegyelmét –mint *militarista szervezetet*, ami nem lehet vonzó mai fiatalok számára. Te még a zsinat előtt szemléletet, a szigorú jezsuita kiképzést élted meg. Én nem ezt a Társaságot választottam!” – Mire Töhi: „De most a zsinat után fellazult a szerzetesi fegyelem...”⁷ – „Nem fellazulásról van szó – válaszoltam a Dél-Amerikában megnősült és szabaddkőművessé lett jezsuitának –, hanem a szerzetesi élet korszerűsítéséről, az Alapító karizmái szerint.”

Töhi említette, hogy most új könyvén dolgozik, ez lesz majd: *Jezsuiták, szabaddkőművesek, kommunisták*. Most is, később is, amikor Lékai László érsek beiktatásakor (1976) Esztergomban ismét találkoztunk, hangoztatta: *felesége súlyosan beteg, halála után vissza szeretne lépni a jezsuita rendbe*. Ehhez csak annyit fűztem hozzá, hogy ez bajosan történhetne meg, tekintve múltját és jelenlegi otthoni helyzetét.⁸

Ehhez kapcsolódik függeléként még egy epizód. Tíz évvel az első találkozás után, pár hónappal Töhötöm halálát (1979. február 21.) követően Rómában, a Vatikáni Rádió portáján találkoztam Töhi özvegyével és leányával. Azért kerestek fel, hogy közvetítsek Casaroli bíboros felé, hogy fogadja őket. Megtettem. Közben magamban, befelé mosolyogtam: „Lám, lám, Töhi! Feleséged túlélte, a nők szívósabbak a férfiaknál!”

⁶Varga László SJ, *Mit ér Nagy Töhötöm vallomása?* P. Varga írása először a külföldi magyar jezsuiták *Anima Una* című rendi tájékoztatójában jelent meg (1968.XI. 3. szám). Itthon újra leközöltem a *Távlatok* című folyóiratunkban (2000/1, 163–169).

⁷Petrás (255–260) érdekes információja: Nagy ex-jezsuita, ügynök beférkőzött Rómában az 1975-ös jezsuita rendi Nagygyűlésbe: ajánlatot tett a belső fegyelem megszilárdítására is. Kerkai György SJ (Jenő testvére) segített neki a megfogalmazásban.

⁸Most megtudom Petrástól (249), hogy e tervéről az állambiztonsági szervekkel is tárgyalt.

A hittel kapcsolatos krízise többször megisméltődött Töhötöm kacskaringós életútja során. Petrás (147–148) idézi az 1948-as krízist, amely a rend elhagyásával és nősülésével volt kapcsolatban. 1948. augusztus 5-én Buenos Airesből írta Kerkai Jenőnek, a volt KALOT-vezetőnek, „*lelke felének*”: „Jól tudja, Atyám – mindig vergődtem a hitemmel, én itt csak végleg elveszteni tudtam maradék nagyrabecsülésemet az egyháziakkal szemben. De mégis valami makacs kitartással mentem a magam jónak tartott útján. Mint mag, Atyám írta egyik levelében, próbáltam utat törni a dzsungelben.”

1968-as hazatelepülése és beszerzése után nemcsak kommunistának, hanem *ateistának is vallotta* magát, bár – szerintem még Kerkai Jenő befolyására – ezt jegyezte meg: vannak olyanok az egyház vezetői között, akik még a humanizmus alapelveit vallják, akik „őszintén vissza akarnak térni erre az alap-humanizmusra (ők evangéliumnak nevezik). Ugyanazt a humanizmust akarják megvalósítani, amit mi nem evangéliumnak, hanem marxizmusnak nevezünk”.⁹

Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm lelki portréjához

Nagy Töhötömöt rendtársa, Kerkai Jenő munkatársnak hívta az 1935-ben elindított, a parasztfjúság képzését és keresztényszociális tanokat életre váltani kívánó KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) szervezésére. Erről szól Petrás II. fejezete. Itt most a már eléggé ismert sikertörténetet nem vázolom,¹⁰ hanem a két jezsuita jellemének és szerzetesi arculatának, lelkiségének hasonlóságát és különbségét érzékeltetném. Némileg kiegészítem Petrás találó pszichológiai jellemzéseit a spirituális teológia szempontjaival.

A jezsuita (ignáci) lelkiséget így jellemezte Ignác egyik első társa: „*contemplativus inactione*”= szemlélődő a cselekvésben. Jenő és Töhötöm a szervezésben, a szociális apostolkodásban – dinamikusan – egyaránt elkötelezett jezsuita volt. De Jenő nem feledkezett meg a szemlélődésről, imáról, tehát az Istennel való hívő kapcsolatáról; robusztus hite átsegítette a megpróbáltatásokon, a börtönben töltött évek szenvedésein, a leépülésen. Vele szemben Töhötöm a

⁹ Petrás 193.

¹⁰ Vö. Gergely Jenő és Balogh Margit tanulmányait is. Az 1935-ben elindított KALOT-nak a negyvenes évek első felében már 20 népfőiskolája volt, több mint 3000 tagegyesülettel rendelkezett, és tagjainak száma (a pártoló tagokkal együtt) elérte a félmilliót.

hódításra törekvő (Bangha egyoldalú hatása, Petrás 37–39), hathatós szervező, merész vállalkozó (egyések szerint kalandor), könnyen engedett a racionalista voluntarizmusnak; beszélt ugyan a kegyelem szükségességéről, de ez nála csak elmélet volt, a gyakorlatban csak a maga erejéből igyekezett szolgálni az egyházat. Pedig – ezt többször megtapasztalta – Isten országa „felülről” való, kegyelmi valóság, nem lehet önerőből meghódítani. Amikor Töhi belevetette magát a szervezésbe, merész feladatok teljesítésébe, megnyugodott, nem gondolt a hittel kapcsolatos nehézségeire. (Ezt a „cselekvés eretnekségének” is szokták nevezni.) Nagy Töhötöm és Kerkai Jenő 1965-ös levélváltásából idézek.¹¹ Éppen befejeződött a II. Vatikáni zsinat. Mindketten örömmel üdvözlik az egyház megújulását, amely – XXIII. János reménye szerint új pünkösdot hoz. Szó van már a zsinat után elindult keresztény–marxista (kommunista) dialógusról¹² és Nagy esetleges hazaköltözéséről¹³ is. Az exjezsuita szabadkőműves ekkor már felvette a kapcsolatot a hazai kommunistákkal.

*Kerkai Jenő Nagy Töhötömnek,
Pannonhalma, 1965. XII. 8-án*

„Lelkem Fele, Töhi Atyám! Közel 20 év múlt el azóta, hogy utaink elváltak. De a lelkünk nem szakadt el, talán egyetlen napra sem mind a mai napig, maga a fenti megszólítás is bizonyosság erre. Tudom, hogy a mai nap mindkettőnk életében messze ható szerepet játszott, s ez idén pedig olyanná lett, hogy századokig emlékezetes marad a világnak; kettőnket meg elkísér a „túlso partra” is. Hiszen életünk minden álmának beteljesülését ígéri. Megérted túlradó örömet, ha az Eurovízió mai adását velem nézted volna.¹⁴ VI. Pál korona nélkül, bíborosok uszály helyett egyszerű öltözetben; de drámaszerűen szerepelnek az egész világ fájó sebei körül, ahogy Jézus akarta az éhesek, szomjazók, lakás nélküliek, rongyosok, betegek és rabok érdekében vallást és kultúrát beleépítve a Világ Megváltásának művébe. Húsz év előtt nem ilyen vonásokat mutatott az Egyház arca. S a szeretett vallásának szívtelen értetlensége, gögös maga-bízása iszonyú terhével akkor megszakasztotta a

¹¹Nagy Töhötöm és Kerkai Jenő 1965-os levélváltása: OSZK Kézirattár 216/398 és 216/255 fond.

¹² Erre később visszatérek...

¹³ „Vigyázz, Sándorom, idegerőd frissességére, a koncentrálokészség töretlenségére és a komolyan alkalmazott szubszidiaritás elvére munkaidban. Hazalátogatásod megsokszorozná hatósugaradat; tehát egy-két hét pillanatnyi kiesése évek nyereségét hozhatja. Az utóbbi húsz év lekrisztályosodott anyagát tudnám nyújtani Neked. Eredménye közé tartoznak a kommunista–katolikus dialógus új perspektívájának feltárulása.” (1964.VIII. 30.)

¹⁴ 1965. december 8-án zárta be ünnepélyesen VI. Pál pápa a II. Vatikáni zsinatot, amelynek első ülészakát XXIII. János, következő három ülészakát pedig ő maga vezette.

lelkedet. Engem más irányba terelt a Gondviselés, de mondhatom, ezen az úton is csaknem beleszakadtam a vállalt feladatba. Ma azt remélem, hogy mindkettőnk életében beteljesül a húsvéti *Exultet* „felix culpa”-ja.”

Kerkai hisz a Gondviselésben, a Szentlélek működésében; alighogy felépül a börtönévek gyötrelmeiből, figyel az idők jeleire. Töhötöm racionalista, nem hisz a Lélek művében, csak az alkalmas emberek éleslátásában és következetes erőfeszítésében.

Kerkai Jenő Teilhard de Chardin víziójáról kiszabadulása utáni felépülésekor, 1965-ben

„Sokszor tapasztaltam, hogy a Gondviselő titkos keze nemcsak általánosságban, hanem ún. apró ügyekben is irányítja sorsunk alakulását. Főként az olvasmányokra gondolok: hányszor érkezett meg „véletlenül” éppen az a könyv, amely továbbfejlesztette a meglevő adottságokat! A mostani testi-lelki újjáalakulás heteiben egész életre szóló két mű áttanulmányozására adódott alkalom. Az egyik P. Teilhard de Chardin világszemléletét bemutató három kötet könyv: egész életművét fölvezetve munkatársa, N. M. Wildiers; s két legkiemelkedőbb alkotás magától a szerzőtől: *Le phénomène humain* (Az emberi jelenség) és *Milieu divin* (Az Isteni miliő) címen. Valósággal kikristályosítják ezek az írások a legmodernebb természettudományos mindenség-szemléletet a krisztusi Ómega-pont körül. Az eucharisztikus Krisztusa földön és a megdicsőült Megváltó az égben az Isten állandó jelenlétének varázskörébe vonja az emberi gondolkozásmódot és érzésvilágot!”

Nagy Töhötöm, miután hosszasan leírta hazaköltözési terveit, tárgyalásait a magyar kommunistákkal, ezt a pesszimista nézetet veti papírra *Kerkainak*:

„Nekem ugyan kissé más felfogásom van az egyházzal, mint Neked, kedves Jenőm, de azért meg fogunk tudni egyezni. Nekem meggyőződésem, hogy nem a Szentlélek vezette erre a legújabb útra az Egyházat, hanem egy sereg okos fiának a merészsége és annak világos belátása, hogy ezek nélkül a teljesen gyökeres változtatások nélkül 50 év múlva csak vénkisasszonyok maradtak volna a hívei. Te, aki nem élsz úgy benn a világban, Te azt nem tudod, és nem látod és el sem hiszed, hogy az emberek túlságosan túl sok többségét mennyire egyáltalán nem érdekli már az egyház véleménye és elítélései. Most kezdenek újra fölfigyelni rá, mert lassan egész múltbeli magaviseletét tökéletesen megtagadja, és az ellenkezőjére fordul át. Nagyon kérlek, drága Jenőm, hogy ne ess Te is a szerencsenmosdatás hibájába. P. Bea kijelentette New Yorkban, hogy az egyház mindig a vallásszabadság partján volt, és a csillár

nem szakadta fejére! Olvasd el Ludwig von Pastort,¹⁵ és megtudod az ellenkezőjét. Most a vallásszabadság álláspontjára helyezkedett, mert kommunista területeken mérsékelten azt csinálják vele, amit ő csinált mindenki mással, amíg volt hozzá világi hatalma. Százszor okosabb és nemesebb ezt beismerni, mint tagadni vagy szépíteni is.” (Kiemelés tőlem – Sz. F.)

Katolikus-kommunista párbeszéd: modus vivendi keresése

Az 1965-ben befejeződött II. Vatikáni zsinat szellemében a katolikus egyház a *párbeszédet* szorgalmazta nemcsak az elszakadt keresztényekkel, hanem a nagy nem keresztény vallásokkal, sőt a nem-hívőkkel is.¹⁶ Ezt a törekvést így foglaltam össze: „*Párbeszéd az ateistákkal – harc az ateizmus ellen.*”

A zsinati nyitás után következett keresztény-marxista párbeszédből és az *Ostpolitikéből* a szovjet szférába tartozó „szocialista” államok (kommunista diktatúrák) igyekeztek hasznot húzni. A „*modus vivendi*” keresése, az egyházüldöző rendszerrel kompromisszumot kereső egyházpolitika igazában a „*modus non moriendi*” kísérlete volt. Ennek viszontagságait vázolva végkövetkeztetésem ez volt: „*A diplomácia egyháza megfeledezett a vértanúk egyházáról.*”

Kitérő

Nem szólok most itt *Nagy Töhötöm és a szabadkőművesség* kapcsolatáról Latin-Amerikában, majd Magyarországon.¹⁷ Petrás könyve VII. fejezetében kifejti, hogy Nagy Töhötöm kezdetben – saját magyarázkodásai szerint – a párbeszédet kereső II. Vatikáni zsinat szellemében elő akarta segíteni az egyház és a szabadkőművesség „szelídebb” ágának közeledését az egyházhoz, esetleg a CIC 2335. kánonjának

¹⁵ Kerkai 1967. augusztus 15-i leveléből megtudjuk, hogy elkezdte olvasni L. von Pastor többkötetes német egyháztörténetét: részletesen leírja a jezsuita rend ellenségeinek támadásait, amely XIV. Kelemen feloszlató bullájához vezetett.

¹⁶ A zsinat utáni keresztény-marxista dialógus alakulásáról és az annak az *Ostpolitik*kel való kapcsolatáról lásd könyvem: *A Vatikán keleti politikája közéről, Az Ostpolitik színe és visszaja*, JTMR-L'Harmattan, Budapest, 2012, I. rész: Párbeszéd az ateistákkal – harc az ateizmussal szemben.

¹⁷ Vö. Petrás VII. és XI. fejezet.

(kiközösítés) módosítását. 1963-ban spanyolul megírt, majd 1965-ben Argentínában magyarul is megjelent *Jezsuiták és szabaddkőművesek* című könyve megszületéséről és saját szándékairól vallva régi barátjának, Nyisztor Zoltánnak, azt erősítette, hogy őszintén az egyházat és a szeretett jezsuita rendet akarta szolgálni könyvével, illetve a jezsuita rend után egy újabb „rend” bemutatásával.

Bármint legyen az igazság Nagy „kettős hűséget” hangoztató szándékaival (hamarosan már a kommunista „humanizmust” vallja!), az egyház és a szabaddkőművesség párbeszédét mások is keresték. Petrás említi Alec Mellor könyvét. Hozzáfűzöm: többek között erre a szerzőre is hivatkozik *Michel Riquet* (1898–1993) francia jezsuita.¹⁸ Ez a „nem mindennapi, rebellis jezsuita”, aki 1946–1955 között a Notre Dame-székesegyházban tartott nagybőjti világnézeti konferenciáival lett híres, szintén az egyház és a szabaddkőművesség kiengesztelődésén fáradozott. Benyújtott VI. Pálnak egy memorandumot, amelyben megmutatta, hogy a Francia Nemzeti Páholy (vagy a svédországi) szelídebb változat, nem ellensége az egyháznak és a keresztény vallásnak.

*

A zsinati távlatba illeszkedett Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm hazai törekvése is: az új szellemi környezetben akarták újraéleszteni a két háború között kibontakozott, majd betiltott szociális apostolságukat (KALOT). Igazában a valóságtól elszakadva arról álmodoztak, hogy megszelídíthetik a Sztálin/Rákosi-féle diktatúrát. Mentségükre lehet, hogy akkor még ők nem láthatták előre a kommunizmus bukását, hosszú távú tervezéssel próbálkoztak.

Petrás Éva monográfiája helyesen *a párbeszéd/modus vivendi-keresés összefüggésébe illeszti Nagy Töhötöm fokozatosan módosuló szerepjátzását, elsősorban a „Mindszent-ügyben”*. Legalábbis Nagy Töhötöm és Kerkai Jenő 1965 után a zsinati nyitásra hivatkoztak. Kerkai Jenő, számos üldözött rendtársával, a börtönévek során megtapasztalta, mi a „valós szocializmus”. De a hit és a remény embere volt, maradék erejével a hajdan megálmodott és a KALOT-tal részben megvalósított társadalmi reformok új lehetőségeit kereste. Ebben támogatta hajdani munkatársát, aki többszörös „pályamódosítással” meglehetősen kiábrándult az egyház jövőjét illetően, végül pedig a kommunista állambiztonság szolgálatába szegődött.

¹⁸ Lásd ismertetésemet a *Távlatok*ban: Alain-Gilles Mibnella beszélgetése a „fegyelmezett rebellis” Páterrel: *Entretiens avec le Père Riquet, Le rebelle discipliné*. Mame, Paris, 1993.
<http://www.tavlatok.hu/net/PDFek/michel%20riquet%20francia%20jezsuita%20eml%C3%A9kezete2.pdf>

Petrás Éva kitűnő monográfiájában levéltári dokumentumok, ügynöki jelentések, levélváltások bőséges idézésével igazolta, amit mi, Töhötöm rendtársai gyanítottunk: az Állambiztonság beszervezte ügynöknek, és végül teljesen meghasonlott. Úgy tűnik, az 1970-ben elhunyt Kerkai nem gondolta, hogy Töhötöm rendtársainak igaza lehet, az őt kilenc évvel túlélő rendtársa, „lelkének fele” utolsó tragikus évét nem is ismerhette.

Petrás Éva összefoglalóját idézem (206):

„Nagy életében Kerkai Jenő szerepének és lélektani jelentőségének *pendant*-ja Mindszenty bíboros. Nagy Töhötöm és Mindszenty József élete két ponton érintette markánsan egymást: először – mint előzőleg már láttuk – 1945–1946-ban, másodsor 1966 után. Kapcsolatuk azonban mindenkor aszimmetrikusnak volt mondható. Míg 1945-ben a jezsuita szerzetesre a frissen kinevezett egyházfő, ha periférikusan is, de odafigyelt – elegendően azonban ahhoz, hogy Nagy életében meghatározó szerepet töltsön be –, addig Nagy 1966-os ügynöki beszerzése, s főként 1968-as hazatelepülése után nincs nyoma annak, hogy Mindszentyhez eljutott volna Nagy Töhötöm újbóli felbukkanásának híre. A szerep, amelyet Nagy ekkortájt játszott, egyoldalú volt: Mindszenty vonatkozásában Nagy az állambiztonság dezinformáló propagandájában kapott részt.¹⁹ A bíboros életében csupán epizodikus részvétel dacára (római diplomáciai utak Mindszenty kinevezésekor) Nagy később mégis »koronatanúként« láttatta és írta le magát vele kapcsolatban.”²⁰

Petrás ezután (208) hangsúlyozza. Nagy elbeszéléseiben Mindszenty – a saját élete fordulásaiban és a *modus vivendi* kudarcának okozójaként – egyre inkább bűnbak szerepet kezdett betölteni, fokozatosan erősítette a főpap negatív tulajdonságait, így a magyar állambiztonság megnyilatkozásait felhasználhatta Mindszenty-ellenes kampányában. „Nagy 1966 után már nem Mindszenty, hanem Mindszenty-ellenessége áldozata lesz.”

Jellemző tény, hogy Nagy átdolgozta *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvét egy tervezett német kiadás számára. Így szolgált eszközül az Állambiztonság Mindszenty-ellenes külföldi propagandájának.²¹

¹⁹ Két dokumentumfilmet is készítettek Naggyal, amelyekben hangsúlyt, illetve központi szerepet kapott Mindszenty elítélése.

²⁰ Nagy Töhötöm: *Mindszenty tegnap és ma és Korfordulón.*

²¹ Petrás 212–216. A könyv 1968-ban – különböző (politikai) okokból – német nyelven nem jelenhetett meg a bécsi Frick Verlagnál. Az 1969-es német nyelvű változatban vannak módosítások, de Nagy még új fejezeteket is készített egy új magyar kiadáshoz, amelyeket tartótisztje is sokallt, nem tartott időszerűnek, mert Mindszenty halála (1975) után új politika

Ez a címe Petrás Éva monográfiája XII., utolsó fejezetének. Engem itt különösen érdekelt *Nagy Töbötöm és Poggi érsek kapcsolata*, amelyet nem ismertem. (260–264)²²

Nagy hazatelepülése után az Akadémiai Kiadóban mint a *Világirodalmi Lexikon* egyik szerkesztője dolgozott. De mellette *hálózati tevékenységet is végzett*; többek között külföldön információkat szerzett az Állambiztonságnak. Kapcsolatokat keresett a Vatikánnal.

Poggi érsek 1973-tól kezdett foglalkozni a magyar–szentszéki kapcsolatokkal, mint rendkívüli ügyekkel megbízott nuncius („utazó nagykövet”), de főleg 1978-tól, II. János Pál idején, amikor a lengyel pápa Agostino Casarolit bíboros államtitkárrá nevezte ki, akinek ezentúl főleg a nemzetközi diplomáciával kellett foglalkoznia. Sajnos, Poggi érseket magyarországi látogatásai és tárgyalásai során többször félretájékoztatták, és kihasználták naivságát a „kis lépések” főszereplői: Lékai László bíboros és Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.

Számomra eddig ismeretlen volt *Nagy Töbötöm együttműködése Poggi érsekkel*, akinek magyarországi útjairól írtam néhány oldalt az *Ostpolitik*ről szóló könyvemben. Most fény derült *egy furcsa esetre*, az olasz főpap diplomáciai melléfogására.²³

II. János Pál 1980 Húsvétjára írt levelének hazai manipulálását leírtam: ezt csak én tudtam, illetve Szabad Európa Rádió megsejtette. A levélben a pápa buzdította, sürgette a magyar püspököket és papokat a templomi és iskolai hitoktatás fokozottabb végzésére, a katolikus szülőket pedig buzdította, hogy éljenek a törvényes lehetőségekkel, kérjék gyermekeik számára az iskolai vallásoktatást.

alakult a Vatikánnal való kapcsolatban. Nagy tehát Mindszenty kapcsán még a szervek elvárását is túlteljesítette.

²² Luigi Poggi (1917–2010) érsek 1973-ban lett nuncius különleges megbízottként Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia, Románia és Bulgária szentszéki kapcsolatainak intézésére mint Agostino Casaroli érsek (ekkor még nem bíboros!) munkatársa, Giovanni Cheli utódaként, akit a Szentszék New Yorkba delegált, mivel túlságosan a kommunisták kezére játszott Mindszenty bíboros külföldre távozása intézésében. Lásd erről tanulmányomat *Távlatok* http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/Mindszenty_Emlekiratai.pdf

²³ Szabó Ferenc SJ, *A Vatikán keleti politikája közelről, Az Ostpolitik színe és visszája*, 209–212. Vö. Petrás, 260–264.

Az olaszul megírt levél magyarra fordítását Poggi érsek rám bízta: TORPEDO írógéppel leírt magyar fordításom volt a hivatalos szöveg, II. János Pál pápa ezt írta alá. Poggi érsek személyesen vitte el a levelet Magyarországra. Amikor visszatért, valami ügyben magához hivatott, és íróasztalán megpillantottam a körlevelet, amely nem az én gépírással volt átmásolva (átírva!). Kérdésemre Poggi azt válaszolta, hogy Lékai bíboros szerint a fordítás nem volt pontos. (Persze a diplomatának nem lett volna szabad átadni az olasz szöveget, mert a magyar volt hivatalos!) A szöveg hamisítását kimutattam Pogginak: I. K. munkatársammal a manipulált magyar szöveget visszafordítottuk olaszra és az eredeti olasz mellé tettük. Ebből Poggi rögtön látta, hogy becsapták. Rohant a telefonhoz: felhívta az *Új Ember* szerkesztőségét, ahol már nyomdába adták a manipulált szöveget; rögtön leállította, és a lapban az én fordításom jelent meg.²⁴ Csakhogy a *Magyar Kurír* már kiküldte a sokszorosított hamis szöveget Bécsbe, onnan pedig elkerült Münchenbe a Szabad Európa Rádióhoz, ahol észrevették, hogy két változat van forgalomban. Most meglepődve tudtam meg Petrás könyvéből a pápai levél megszületésének, illetve manipulálásának hátterét, Poggi érsek és Nagy Töhötöm állambiztonsági ügynök együttműködését.

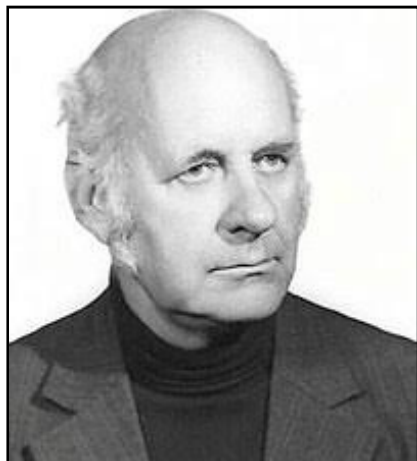
Nagy Töhötöm *A hitoktatás problémái Magyarországon* című 1977-es összeállításában számos példával illusztrálta a hitoktatás nehézségeit az 1970-es évek szekularizált Magyarországon. De következett Nagy magyarázata: az egyház és az állam közötti *status quo* sértetlen maradt. „Nyilvánvaló, hogy nincs »keresztény marxizmus«, mint ahogy nincs »marxista kereszténység« sem. A kettő ellentmond egymásnak. De nincs is szó erről, mert a szocializmust a hívő ember nem hitéből kifolyólag támogatja, hanem számos reformja miatt, amelyek fejlődést jelentenek a történelemben. Az egyház leül tárgyalni, alkuszik, engedményeket ad és megegyezik, mert nincs más kiút. A szocializmus épp így néz bennünket, ő is számol azzal a ténnyel, hogy vagyunk, befolyásunk még nagy és ő is enged.”

Petrás Éva, miután idézett az összeállításból (262), hozzáfűzi: „Az összeállítás így végül is a kádári egyházpolitika elveivel teljesen összhangban maradt.” Valóban, ez megfelelt Lékai „kis lépések” politikájának. Petrás szerint nem lehet tudni, hogy ez a változat jutott-e el Rómába. Tény, hogy Poggi érsek az Állambiztonság emberétől, Nagy Töhötömtől kért tájékoztatást egy a katekézistről szóló megírandó levélhez. Szerintem ezt fel is használták, de máshonnan (például a Vatikánban dolgozó magyar preláthusoktól) is kaptak tájékoztatás a súlyos helyzetről: ezek enyhébben belekerültek a végleges szövegbe, amelyet Lékai bíboros megmutatott az Állami Egyházügyi Hivatalnak (vagy Nagynak, az Állambiztonság emberének), ahol lefaragták a lényegét, ami miatt a pápa a levelet megírta.

²⁴ Az 1980. Húsvétján keltezett levél az *Új Ember* 1980. május 11-i számában jelent meg.

Számomra most már világos Poggi melléfogása és Nagy ügynökszerepe az 1980-as hitoktatásról szóló körlevél kozmetikázásában.

Befejezésül

P. Mócsy Imre SJ levelét idézem Nagy Töhötöm előző napi farkasréti temetéséről (1979. március 3.).

Mócsy Imre SJ (1907–1980),²⁵ nyitott szívről ismert tudós jezsuita, aki megjárta a kommunisták börtöneit, miután diplomáciai szolgálatot is teljesített a kommunista vezetés és a Vatikán között (Mindszenty-ügy), egy ismeretlen személynek beszámol Nagy Töhötöm temetéséről. A bibliai tékozló fiú Atyjának irgalmas szeretetével emlékezik rendtársával együtt töltött kiképzési éveikre és Töhi rendtársa tragikus meghasonlottságára.

Részletek következnek: „Tegnap temettük Nagy Töhötömöt, rengeteg consolatiom (vigasztalásom) volt.

Szaniszló napján volt nálam. Jubilál – mondja –, 50 éve tett fogadalmat, azért jött hozzám. (Évek óta nem láttam...) Kifejezte reményét, hogy mint SJ fog meghalni. (Kerkai rengeteg áldozatot, imát ajánlott fel ezért... És sokat szenvedett, mert ekkor még Töhi hitetlennek vallotta magát. Kerkai temetéséről hazajövet mondta egy barátjának, hogy »azért ő is hisz«.) (...)

A temető pap (nem tudom, ki volt) megemlítette, hogy a balatonberényi KALOT népfőiskolán ismerte meg Töhötömöt. A legszebb szövegeket választotta ki, éppen csak az hiányzott: »Kérjük a mennyei Atyát, hogy „tékozló fiát” ölelje keblére.« (De ezt nem hiányosságnak mondom, hanem inkább tapintatnak.) A mellettem álló két legközelebbi »hozzátartozó« többször felzokogott, a harmadik, akinek viszont Töhi volt a »hozzátartozója« egy magasabb (lelki) síkon, nem tudta visszatartani könnyeit a nagy vigasztalástól, mellyel az Úr őt megáldotta. Hogy mire gondoltam akkor, nehéz azt elmondani. Az egyházi temetés szertartásának és a múltra emlékező papnak majdnem minden mondata olaj volt a tűzre, melyet Isten végtelen irgalmára való gondolat lobbantott lángra. Gondoltam Töhötömrre, akiért Németh Bélával mentünk 1926. november 12-én az érdi állomásra. A C[lericus] Nagyra, aki a 14-én elkezdett harmincnaposok szünnapjain boldogságtól eltelve

²⁵ Mócsyról vö. Petrás 264, még előtte: 15, 76, 96, 104, 135.

mondta, hogy ennél szebb nem is lehet..., a Fr[ater] Nagyra, aki a filozófián, az én buzdításomra, 150 motívumot írt fel: »Miért lettem és miért maradok jezsuita?«, M[agister] Nagyra, aki Kalocsán Czinder [Kerkai] Jenő utóda lett, P[ater] Nagyra, aki az első híreket hozta a felszabadulás után Rómába, ...Dr. Nagy Sándorra, aki mindezekről könnyek között emlékezett 1978. november 13-án szobámban... Kerkaira, akinek áldozata nem volt hiábavaló; sok »lelki testvérére«, akik aggódva érdeklődtek utána és akiket biztattam, hogy továbbra is imádkozzanak érte... (...) Gyászolói közt – úgy láttam – több volt a régi jezsuita kapcsolat, mint akár a szabadkőműves, akár a kommunista barátai és munkatársai együttvéve. Egyik gyászoló azt mondja, hogy nagyon hiányzott a temetés végén a »*Suscipe*«. Bevallom, mikor leengedték a koporsót (ahogy az elégetendőknél szokták), én is erre gondoltam. Mindezek végén bemutatkoztam feleségének, és kifejeztem együttérzésemet és rendíthetetlen bizalmamat Töhi örök sorsa felől. Jólesett neki...”

Budapest, 2019. november 30.